

OD AUTORKY BESTSELLEROV

Tetovač z Auschwitzu a Cilkina cesta

HEATHER
MORRISOVÁ

Príbehy
NÁDEJE

Ako nájsť inšpiráciu
v každodennom živote

ikAR

**HEATHER
MORRISOVÁ**

**Príbehy
NÁDEJE**

Preložila Zdenka Buntová

IKAR

Heather Morris
STORIES OF HOPE

Text copyright © 2020 by Heather Morris
Originally published in the English language as Stories
of Hope by Manilla Press, an imprint of Bonnier Books UK
Translation © 2021 by Zdenka Buntová
Jacket design by Nick Stearn
Author photograph © Arek Rainczuk
Jacket photographs © Shutterstock.com
Slovak edition © 2021 by IKAR, a.s.

ISBN 978-80-551-7918-6

*Venujem Christopherovi Charlesovi Berrymu,
svojmu pradedovi, ktorý ma naučil počúvať.
Záchranárom a všetkým v prvej línii,
ktorí v tejto pandémie vedú odvážny boj
za naše bezpečie a dávajú nám nádej do budúcnosti.
Personálu, pacientom a ich rodinám, s ktorými som mala česť
pracovať v melbournskej nemocnici Monash Medical Centre.
Vy všetci ste mi ukázali, v čom spočíva
starostlivosť a záujem o človeka.*

ÚVOD

Prvý január 2020. Svitol nový deň, nový rok, nová dekáda a s nimi nádej pre celosvetové spoločenstvo a pre každého z nás, že to bude „dobrý rok“. Povedané slovami Laleho Sokolova, môjho vzácneho priateľa, ktorého životný príbeh som vyrozprávala v *Tetovačovi z Auschwitzu*, „ak sa ráno prebudíš, je to dobrý deň“. Dávame si novoročné predsavzatia, možno nové, možno zopakujeme tie spred rokov a možno ich pošepkáme svojim najbližším. Vraj ak sa o svoje sny a nádeje s niekým podelíme, je väčšia šanca, že sa splnia.

Ohňostroje silvestrovskej noci, ktoré sme sledovali naživo alebo v televízii, pohasli, oslavy utíchli a boľavé hlavy hľadali najrozličnejšie druhy úľavy. Žijem v Melbourne na východnom pobreží Austrálie. Tohtoročné silvestrovské oslavy boli skromnejšie, ani ohňostrojov nebolo toľko čo inokedy. Želania, nádeje a sny sme vyslovili, no aj tie boli trocha skromnejšie. Najväčšmi nás potrápili požiare, ktoré vypukli približne týždeň predtým a ešte neboli pod kontrolou, práve naopak – šíрили sa nekontrolovateľne a situácia bola čoraz horšia.

V nasledujúcom týždni ľahli popolom celé mestá, ľudia prichádzali o život, o strechu nad hlavou, o priateľov a známych. Následky pre flóru a faunu boli ničivé. Svet obleteli obrázky dvoch ikonických austrálskych symbolov – kengúr a koál, ktoré sa teraz stali symbolmi skazy a beznádeje. Nový Zéland, Kanada a Spojené štáty vyslali hasičov na pomoc v boji s národnou katastrofou. Traja z nich sa už k svojim rodinám nevrátili, zahynuli pri havárii lietadla hasiaceho požiar vodnými bombami.

Celebrity z celého sveta darovali postihnutým veľké sumy. Deti namiesto prázdnin predávali na uliciach koláčiky a zarobené peniaze posielali na účet zbierky. Podporu vyjadrila aj kráľovská rodina, do Austrálie pricestovali umelci z celého sveta a usporiadali najväčší koncert v dejinách krajiny. Milióny a milióny dolárov putovali k všetkým, čo bojovali s požiarom, a do charitatívnych organizácií pomáhajúcich postihnutým.

Niekoľko týždňov sa zdalo, že desivé plamene nič nezastaví, a prebúdzali sa ďalšie ohniská. Požiar sa šíril od hôr k pobrežiu. Priprav sa na najhoršie, dúfaj v zázrak. V tomto prípade by bol dážd' zázrakom biblických rozmerov. Všetci sme sa zaň modlili. A napokon prišiel. Nebo sa otvorilo a pršalo niekoľko dní v kuse. Viaceré ohniská vyhasli, no prívaly dažďa dopadajúce na vypálenú zem spôsobili v oblastiach, ktoré prišli o stromy, zosuvy pôdy. Záplavy ničili domy a celé mestečká, zabíjali dobytok.

Austrálske januárové udalosti obleteli celý svet nie preto, že by k podobným katastrofám inde nedochádzalo, no Austrália ležiaca na južnej pologuli bola jedinou krajinou,

ktorá horela na prelome nového desaťročia. Severná pologuľa sa v tom čase ešte zotavovala z letného ohnivého pekla. To najhoršie však ešte len malo prísť. Práve v tom hroznom období sme prvý raz počuli slovo koronavírus alebo covid-19.

Svet sa odvtedy neuveriteľne zmenil. Všetci sme zrazu čelili a doteraz čelíme pandémie nepredstaviteľných rozmerov, najhoršej, akú si kto zo žijúcich pamätá. Priniesla stres jednotlivcom i celej populácii. Prišli prepúšťania z práce, rozvody. Zotavenie si vyžiada dlhý čas a k úplnej náprave možno ani nedôjde. Moderné médiá, konvenčné i sociálne, zaznamenávajú tragické príbehy. Sú s nami stále, dvadsaťštyri hodín denne. Nedá sa pred nimi ujsť. Ak sa aj pred nimi odvrátíme, po čase znova otvoríme oči. Taká je naša potreba sledovať, ako to dopadlo. Zomkýna nás to, ale aj rozdeľuje. Jediný spôsob, ako niektorí z nás zvládajú emocionálne, zdravotné a ekonomické utrpenie, je skrútiť sa do klobka a mlčať.

Snažíme sa pomáhať si navzájom. Koniec koncov človek je tvor spoločenský, potrebuje ľudský kontakt a spojenie s ostatnými. Začali sme hľadať radosť aj v zmenených podmienkach. Ak sme emocionálne na dne, úsmev dieťaťa, ktoré si ešte nevedomuje bolesť boja o prežitie, môže byť veľkou vzpruhou. Nevyhnutnosť vstať z postele a nakrmiť domáceho miláčika mnohým pomáha prežiť deň. Izolácia môže mať a má zničujúci vplyv na mnohých z nás. Kde je moja svorka? Kam sa podel môj kmeň? Pamätajte si jedno: niekde sú a rovnako ako vy čakajú na deň, keď si budeme môcť povedať: Spoločne sme to zvládli. A posilnilo nás to. Záplava pripomienok, že naši starí

otcovia bojovali vo vojne, zatiaľ čo od nás sa chce len to, aby sme sedeli doma a sledovali Netflix, zľahčuje traumu, ktorú izolácia spôsobuje mnohým ľuďom. Lale mi vždy vravel: „Zobudiť sa ráno je jediné, čo musíš.“ Terajšia situácia od nás chce, aby sme sa prebudili aj inak.

Nehovorí nám naša planéta, že je čas spomaliť? Nekričala už celé desaťročia, aby sme sa o ňu lepšie starali? Koľko výstrah musí ešte prísť, aby sme začali počúvať? Sú medzi nami aj takí, ktorí načúvajú. Takmer v každej krajine na svete sa medzi vládami a vedcami vedie neustávajúca polemika o následkoch klimatickej zmeny a naberá na sile. Aktivisti, mladí aj starí, nám vravia, že treba stíchnuť a počúvať planétu.

Covid-19 zasiahol celý svet, je to náš spoločný nepriateľ. Nerobí rozdiely podľa náboženstva, politického presvedčenia, rodovej orientácie, rasy alebo veku. A predsa sme zoči-voči novému neznámemu nepriateľovi začali robiť zmeny, ktoré majú nečakane pozitívne vplyvy. Stačilo niekoľko týždňov pandemickej krízy a začali prichádzať správy o čistejšom vzduchu či znížení znečistenia v Číne a mnohých európskych mestách. Kým sedíme zatvorení vnútri, obloha a voda v riekach sú čistejšie. Mali by sme vyzrieť von, čo tam na nás čaká.

Práve som vstala od písania a zadívala sa z okna. Na ulici dnes nevidím osobné autá a dodávky, ale ľudí. Mužov a ženy rôzneho veku, mnohých s deťmi a ešte viac takých, čo sa prechádzajú so psom. Chodia po ulici a vidím, že sa zhovárajú. Počúvajú sa navzájom. Ich psy štekaním zdravia psy za plotmi, ktoré upozorňujú na svoju prítomnosť. Ľudia dodržiavajú odstup, no hlásia sa k sebe, nekrá-

čajú nevšímavo. Mnohí sa pristavia na kus reči. Čo mi to hovorí? Prvý raz v našej živej pamäti máme spoločný cieľ. Spoločného nepriateľa, ktorého môžeme poraziť iba tak, že sa spojíme a každý z nás urobí, čo je v jeho silách.

Uprostred najtvrdšieho lockdownu som cez okno videla, ako pred neďalekým domom zastala dodávka a mladé dievča vybralo zozadu škatuľu s potravinami, z ktorej trčala dlhá francúzska bageta. Nevdojak som sa usmiala, bolo to ako scéna z hollywoodskeho filmu. Dievča zaklopalo na dvere, položilo škatuľu na verandu a ustúpilo. Obyvateľka domu, staršia pani, dievčinu zrejme videla cez okno, lebo dvere sa okamžite otvorili. Počula som, ako pani donekonečna precítene opakuje „ďakujem, ďakujem“. Keby som v tej chvíli musela niečo povedať, od dojatia by som zo seba nedostala ani slovo. So širokým úsmevom a s vetou „Za málo, o dva dni som tu znova,“ dievča od-tancovalo k dodávke.

Keď som potom nad tým výjavom uvažovala, po rozume mi nechodila stará pani, ale dievčina z dodávky. Pripojila sa k dobrovoľníkom, lebo prišla o prácu? Alebo je to vysokoškoláčka, ktorá pre pandémiu nemôže chodiť do školy? Odkiaľ pochádzali potraviny, ktoré priviezla? Z charity? Alebo ich to mladé dievča zaplatilo z vlastného vrečka?

Nemôžeme vedieť, čo sa odohráva v živote iných ľudí – s výnimkou našich priateľov a príbuzných. Čo vedie človeka k súcitu a štedrosti? A prečo iní mlátia okolo seba, vystrájajú a dokonca ubližujú tým, čo sa im snažia pomôcť? Pri práci v nemocnici som to videla až pričasto a moja dcéra a zať, obaja policajti, majú rovnakú skúse-

nosť. Znova si musím pripomenúť, že človek nemá súdiť iného, kým si neskúsi obuť jeho topánky a neprejde v nich aspoň míľu.

A potom nás v strede roka ohromil prípad Georgea Floyd, ktorého brutálne zavraždil policajt. Floydova smrť roznieťila vlnu nenávisťi a hnevu, zdvihlo sa celosvetové hnutie proti policajnej brutalite a nerovnému zaobchádzaniu s ľuďmi čiernej pleti. Tu mi opäť schádzajú na um Laleho slová: „Na farbe pokožky, na náboženstve, ktoré vyznávaš, na etnickej príslušnosti alebo sexuálnej orientácii nezáleží. Všetci krvácame rovnakou farbou.“ Lale to vystihol. My všetci sme ľudské bytosti.

V súčasnosti je dokonca problém ponúknuť niekomu svoje služby ako dobrovoľník, pretože platí pravidlo sociálneho odstupu. Mnohí chcú a potrebujú pomáhať, kde len môžu. Izoláciu mimoriadne ťažko znášajú najmä ľudia žijúci osamote, preto musím myslieť na scénu, ktorú som videla: do domu staršej ženy vojde dievča, pomôže vybalíť nákup, možno si s domácou paňou vypije šálku čaju. Odo-pieranie fyzického kontaktu je mimoriadne ťažké – ľudia potrebujú objatie či bozk od svojich milovaných a priateľov.

V nasledujúcich mesiacoch, možno dokonca rokoch, sa budeme musieť obmedzovať a zaťat zuby, kým sa s covidom-19 nenaučíme žiť. Nezamestnanosť a s ňou spojené problémy sa stali kľúčovou otázkou vo väčšine krajín. Niektorí sa už nikdy nevrátia na pôvodnú pozíciu a budú si hľadať inú prácu. Následky na rodiny budú také obrovské, ako to poznáme z čias Veľkej hospodárskej krízy. Na druhej strane už vieme, že sme schopní prispôbiť sa a hľadať nový spôsob života.

Naše globálne zorné pole sa zrejme na nejaký čas zúži na najbližších ľudí a okolie. Netreba to vnímať ako niečo zlé. Až sa znova začneme stretávať a rozprávať o tom, ako každý z nás prežíval pandémiu 2020, budeme počúvať a učiť sa, smiať sa a plakať. Bude to nový svet, v mnohom temnejší než ten predtým, ale môže byť aj lepší. Nastal čas prijať, čo príde, vyhnúť sa nostalgii a otvoriť sa nevyhnutnej zmene, ktorá nás čaká.

Áno, až porazíme covid-19, priemysel sa znova rozbehne, ale budeme potrebovať veľa bystrých hláv, aby sa tak stalo. No dá sa nadýchnuť čerstvého vzduchu a nepoložiť si otázku, či si náš priemysel bude odteraz počínať lepšie pri znižovaní emisií a či začne smerovať k cieľu, ktorým je ich úplná eliminácia? Ak máme dosť schopností na boj s covidom-19, mohli by sme využiť príležitosť a zapojiť ich aj do boja za čistejšiu planétu. Vplyv pandémie na klimatickú zmenu je čoraz zjavnejší. Za veľmi krátky čas sa ukázalo, že je možné vytvoriť čistejšie a bezpečnejšie životné prostredie. Možno nastal čas, aby sme sa všetci zastavili a všimli si, čo nám naša planéta ukazuje. Napáchané škody sa dajú napraviť, ale planéta to sama urobiť nemôže: my, ktorí ju obývame, musíme priložiť ruku k dielu. Musíme našej planéte načúvať.

Kniha *Príbehy nádeje* rozpráva o tom, ako pozorným načúvaním môžeme nájsť inšpiráciu v každodennom živote ľudí okolo nás.

Lale Sokolov, ktorého som spoznala len pár týždňov po smrti jeho ženy, veľmi dúfal, že neumrie skôr, než mi stihne vyrozprávať príbeh svojho života. Dodal, že vždy,

keď zaklopem na jeho dvere, dúfa, že to ide Gita. Tie slová mi opakoval pri každom stretnutí, až kým mi jedného dňa nepovedal niečo iné – že chce žiť tak dlho, ako bude treba, aby mohol rozprávať a ja počúvať, aby som jeho príbeh mohla zapísať.

Na takú prácu som nemala nijakú kvalifikáciu. Čo som však v sebe mala – hoci vtedy som sa nad tým nezamýšľala –, bola schopnosť počúvať. Počúvať pozorne, aktívne. V rámci svojej práce v sociálnom oddelení melbournskej nemocnice som prichádzala do styku s pacientmi, ich príbuznými, ošetrovatelkami a inými zdravotníckymi profesiami: oni rozprávali, ja som počúvala. Často sa stávalo, že nevedeli, čo majú povedať alebo ako vyjadriť, čo si myslia, čo cítia – áno, o pocity išlo viac než o myšlienky. Sedela som, ticho počúvala a snažila sa, aby vedeli, že nikam neodchádzam, že som tam, aby som počúvala a pomáhala, ako viem, a oni zrazu akoby nachádzali dostatok slov. Byť osobou, ktorej sa zdôverí úplne cudzí človek, a aspoň niekedy dokázať tomu človeku pomôcť, aspoň trocha zlepšiť jeho život v období, keď prežíva tragédiu alebo stratu, chápeť ako výsadu.

V súčasnosti sa ku mne dostávajú príbehy od čitateľov *Tetovača z Auschwitzu* a *Cilkinej cesty*. Ten príval emócií, o ktorý sa so mnou delia, vyráža dych. Dojíma ma, že príbehmi Laleho a Cecílie „Cilky“ Kleinovej som oslovila také množstvo ľudí, že tieto príbehy zapôsobili na mužov a ženy, na starých aj mladých na celom svete a pomohli im v temných životných chvíľach. Čitatelia mi píšu listy, v ktorých vyjadrujú nádej, že sa na druhý deň prebudia a potom aj na ten ďalší, a ja dúfam, že im možnosť napísať

mi a podeliť sa o svoj príbeh aspoň trocha zmení život. Svojich čitateľov nevidím, nemôžem sa ich dotknúť, no často si predstavujem ich tváre a prostredie, ktoré opisujú. Keď čítam ich listy, akoby som ich počúvala.

Postupom času som si uvedomila, že počúvanie je istý druh umenia, a dúfam, že po prečítaní tejto knihy sa mu rozhodnete venovať. Jedno vám môžem sľúbiť hneď – ak to skúsite, príbehy, ktoré si vypočujete, vás zmenia a bude to zmena k lepšiemu. Počúvaním sa vcitujeme do iných, dávame im hlas aj nádej, že na nich niekomu záleží. Ich odvahu otvoriť sa a odhaliť vlastnú zraniteľnosť prijímajme tak citlivo, aby tú odvahu naberali opakovane.

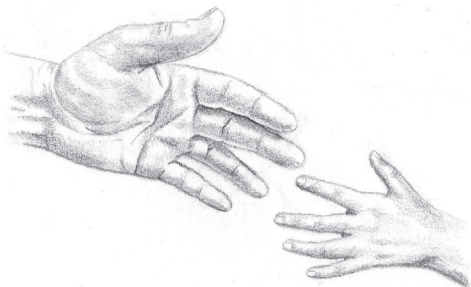
Ak vydržíte čítať ďalej, dozviete sa, aké to bolo, keď som počúvala svojho milovaného prastarého otca. Koľko múdrosti môžeme načerpať z toho, že načúvame starším! Neraz to býva dokonca zábava. Budem hovoriť aj o tom, aké je dôležité načúvať deťom. Som matka a babička, a hoci netvrdím, že som dokonalý rodič (v tomto so mnou budú moje deti celkom určite súhlasíť), myslím si, že od svojich detí som sa kadečo naučila. Stačilo počúvať a dávať najavo, že ich myšlienky a pocity – čo aké malicherné a triviálne sa v tej chvíli zdali – sú hodné pozornosti.

Ďalej vám porozprávam o čase strávenom s Lalem a o tom, čo som sa naučila pri počúvaní tejto vzácnej duše. Aj o tom, čo ma naučili tí, ktorí našli odvahu rozprávať o hlboko osobných a citovo vyčerpávajúcich obdobiach svojho života. A napokon sa s vami podelím o tvrdú lekciu, vďaka ktorej som dospela k poznaniu, že človek musí v prvom rade počúvať sám seba.

V tejto knihe vám chcem ponúknuť zopár úvah o aktívnom počúvaní. Ak sa naučíte vnímavo počúvať, možno zistíte, že tak dávate tým druhým nádej. Prijímanie a odovzdávanie príbehov nemá začiatok ani koniec. Nadradosť tu nemá miesto, nik si nemôže namýšľať, že jeho životná skúsenosť je cennejšia než skúsenosť niekoho iného. Pre každého je jeho osobný príbeh jedinečný, no ak si tie príbehy vypočujeme, všetci o čosi zmúdrieme, prehľbi sa v nás schopnosť súcitu a pochopenia a náš život sa obohatí tým, čo nám o svojom živote vyrozprávali iní.

Nehlásim sa k žiadnej viere alebo náboženstvu a okrem celoživotných skúseností nemám nič, čo by ma oprávňovalo radiť niekomu, ako má žiť alebo aký smer si zvoliť, ak stojí na rázcestí. Môžem ponúknuť len to, čo som sa naučila vďaka šťastiu, ktoré mi poslalo do cesty ľudí pripravených podeliť sa o svoj príbeh. A aj vďaka mojej ochote počúvať ich.

Vidí sa vám to jednoduché? Áno, je to jednoduché. Vyskúšajte to.

1

POČÚVAJME MÚDROŠŤ NAŠICH STARŠÍCH

*Počúvajme rady starších. Nie preto, že majú vždy pravdu,
ale preto, že s omylmi majú viac skúseností než my.*

Dievčatko. Tak ma volal môj pradedo, ktorý ma naučil počúvať. Nie iba jeho alebo iných ľudí, ale aj zvuky okolo nás: učil ma načúvať zvieratám, vtákom, motorom – alebo tichu. V živote bývajú obdobia, keď je ticho ten najsladší zvuk na svete. Ak ho do seba vpustíte, dovoľí vám sústrediť sa, pozitívne sa naladiť na prítomný okamih. Niektorí to volajú meditácia, v poslednom čase sa pre tento stav mysle ujal výraz *mindfulness*, sústredená všímanosť.

Vyrastala som na novozélandskom vidieku, obklopená rozvetveným príbuzenstvom. Malo to svoje dobré aj záporne stránky, no toto bola moja realita, moja výchova, nič iné som nepoznala. Prarodičia bývali cez dve záhrady od domu, v ktorom som žila s rodičmi a so štyrmi bratmi. Naro-

dila som sa druhá v poradí, dva roky a dva dni po najstaršom bratovi. Po mne prišli na svet ešte traja bratia, čo som brala ako nepríjemnosť, ktorú je lepšie ignorovať. Pirongia, miesto, kde som žila, sa nedá nazvať mestom, ba dokonca ani dedinou. Nad nami sa vypínala hora, ktorá dala pomenovanie celej oblasti, a jej svahy, les, rieky a potoky sme mali hneď za humnom. Boli mi druhým domovom. Často som tam utekala aj s najstarším bratom. Pirongia je mliekarský kraj, nášmu životu vládli kravy. Dojenie dvakrát denne, starostlivosť o teľce, všetko, čo sa týka hovädzieho dobytku, sa stalo súčasťou našej DNA. Kravy sú dodnes moje najobľúbenejšie zvieratá. Čo sa týka potravín, boli sme sebestační. Ak sme niečo nemali my, mal to niektorý sused a produkty sme si vymieňali. Rovnako sme si pomáhali aj s prácami okolo farmy. Rada spomínam na dni strávené u susedov, keď náš otec s ďalšími miestnymi mužmi pomáhal pri všetkom, čo bolo treba – balíkovať seno, sadiť, siať.

O mnoho rokov som videla film *Svedok*, ktorého dej sa odohráva v komunite amerických Amišov, a vybavilo sa mi vlastné detstvo. Presne tak to chodilo aj u nás, sused pomáhal susedovi, celá komunita viedla tradičný spôsob života, akurát bez náboženského horlenia. Nikdy mi neprekážalo, že ma naši každé prázdniny vypravili k niektorému príbuznému pomáhať na farme. Asi dve hodiny cesty od nás žil strýko, ktorý choval ovce. Mal päť dcér, no u nás sa na pohlavie nehľadelo, dievčatá bez milosti zapriahali aj do chlupských prác. Na koňoch sme zhládávali ovce roztratené na nekonečných pastvinách, prehňali ich cez nádrž s dezinfekciou, kde sa „máčali“, a potom do ohrád na strihanie.

Mojím druhým útočiskom bola škola. Mala len štyri triedy a od prvého ročníka po šiesty do nej chodilo sotva päťdesiat detí, takže bohviekoľko kamarátov ste si tam nenašli a ani tam sa nehládalo na to, či ste chlapec alebo dievča. Spoločné hry po vyučovaní neprichádzali do úvahy, väčšina detí dochádzala do školy autobusom. Ja a bratia sme do školy chodili pešo, naším smerom autobus nepremával. V zime, keď na vyjazdenej ceste zamrzli mláky, bola pre mňa cesta do školy čistá radosť. Päťou som rozbíjala ľad, čo spôsobilo, že som potom celý deň sedela v škole v premočených topánkach a ponožkách.

Muži tu boli mužmi. A ženy... ženami, no takou ženou, akou boli ony, som sa netúžila stať. Byť matkou v domácnosti je fajn, ak to tak chcete. No vtedy, v päťdesiatych-šesťdesiatych rokoch, miestne ženy ako moja mama, tety a známe v okolí jednoducho frflali na svoj údel a závideli mužom. Raz neviem prečo – chlapi dreli vo dne v noci a vyzerali rovnako smutní a nespokojní ako ich manželky. Jediný rozdiel, ktorý si pamätám, bol v tom, že muži sa nikdy neponosovali. Kvôli úplnosti ešte raz zdôrazním, že som žila na novozélandskom vidieku, pánubohu za chrbtom, takže netuším, aké to vtedy mali ženy vo veľkých mestách.

Dnes som na Nový Zéland nesmierne pyšná. Je to krajina, ktorá dala ženám volebné právo ako prvá na svete a od roku 1997 mala už tri premiérky: predchodkyňami dnes úradujúcej Jacindy Ardernovej boli Jenny Shipleyová a Helen Clarková. Jacinda sa v týchto časoch, keď žijeme v tieni pandémie covidu-19, prejavila ako vynikajúca líderka. Súcit, empatia a spôsob, akým načúva svojmu ľudu,

závidia Novozélandčanom mnohé národy. Jacindu odstrániť vidieť, počuť, a čo je hlavné, Jacinda počúva.

Deti treba vidieť, nie počuť bolo motto sprevádzajúce moje detstvo. Keď sa nad tým spätne zamyslím, okrem pradedá sa v rodine nenašiel nikto, kto by nás túžil počuť, tobôž nie zisťovať, čo máme na srdci. Dospelí nám veľa času nevenovali ani sa s nami príliš nezohovárali, a už vôbec sa nedá povedať, že by nás zahŕňali radami a múdrosťou. Jedinou výnimkou bol pradedo – ak ste mali to šťastie, že ste ho zastihli samého a v dobrej nálade – a príležitostne môj pokojný, hlbavý otec.

A potom tu bola moja mama. Stále počúvam, že vzťahy medzi matkami a dcérami bývajú vždy komplikované, ten náš by som však opísala ako neexistujúci. Mama so mnou okrem príkazov, čo mám urobiť, takmer neprehovorila. Necítila som z jej strany žiadne citové puto, a keď mi prikazovala upratať po bratoch, nachystať im do školy desiatu, vzpierala som sa. Porob doma, čo sa ti povie, a neodvrávaj – v tomto šla mama v šlapajach svojej matky, mojej ovdovenej babičky, ktorá bývala krížom cez cestu hneď oproti nám. Ani strýkovia, tety, bratanci a sesternice nebývali ďaleko. Moje príbuzenstvo bolo roztrúsené po celej Pirongii.

Od svojich desiatich rokov som sa musela každý deň cestou zo školy zastaviť u praprarodičov a opýtať sa, či niečo nepotrebujú. Mama tam bola vždy ešte predo mnou a nechala im jedlo, ktoré si zohrejú na večeru. Prababičku som vždy našla motať sa po kuchyni a neskôr, keď sa jej zhoršilo zdravie, ležať v posteli. Rozprávala sa so mnou málo, a keď na mňa pozrela, v očiach mala ľútosť – s rov-